

Joanna Skibska

Ocenianie włączające w praktyce edukacyjnej jako szansa zaspokojenia zróżnicowanych potrzeb uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

Niepełnosprawność nr 14, 19-28

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Joanna Skibska

Akademia Techniczno-Humanistyczna, Bielsko-Biała

Ocenianie włączające w praktyce edukacyjnej jako szansa zaspokojenia zróżnicowanych potrzeb uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

Inclusive assessment as a chance to satisfy the diverse needs
of students with special education needs

The text is devoted to issues of including assessing and of its multilevel understanding. It is characteristic of principles and methods used in including assessing as well as is discussing important aims which it should serve, including individual possibilities and needs of the child with special education needs. It is indicating the special place of assessing including into motivating the child to effort up to the standards of individual possibilities, and hence being a success by them and being a specific type of the award.

Słowa kluczowe: ocenianie włączające, zasady oceniania włączającego, cele oceniania włączającego, metody oceniania włączającego

Keywords: the inclusive assessment, the aims of inclusive assessment, the methods of inclusive assessment

Wprowadzenie

Dziecko, rozpoczynając naukę szkolną, zaczyna interesować się wynikami własnych działań, dlatego szczególnie miejsce w przestrzeni edukacji zajmuje i odgrywa system motywowania i oceniania. Dziecko rozumie, że ocena odnosi się do wyników – rezultatów jego pracy, stanowi element porównywania się z rówieśnikami, poszerzania i pogłębiania orientacji we własnych możliwościach. Dlatego w przestrzeni szkolnej ocena przede wszystkim powinna spełniać walor informacyjny o poczynionych postępach dziecka i o tym, nad czym jeszcze należy popracować, a z drugiej – motywujący do podejmowania wysiłku i pokonywania trudności.

Uczeń musi być pewien, że w toku uczenia się ma prawo do popełniania błędów, za które nie będzie karany złą oceną; rzetelnej informacji o tym, co robi dobrze a co źle, i co powinien zmienić by było lepiej, a przede wszystkim dokonania korekty w zakresie wiedzy, umiejętności oraz zachowań.

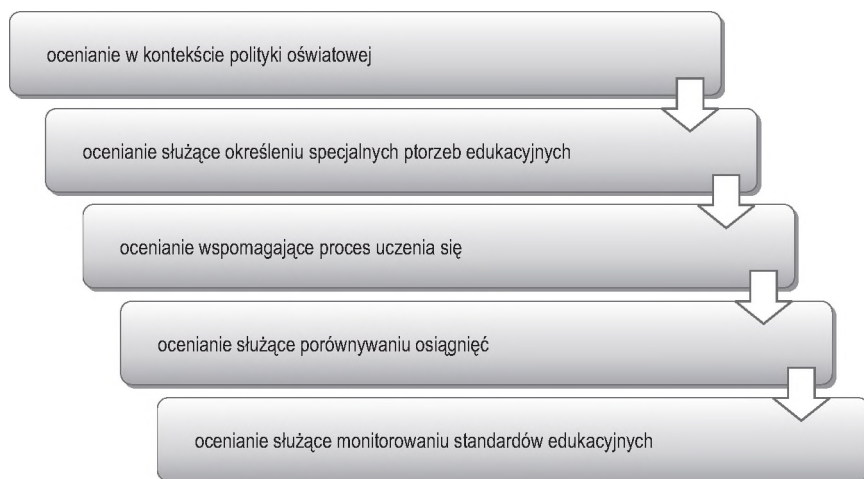
Uwzględniając powyższe, na pierwszym miejscu należy stawiać ucznia, a wystawiając mu ocenę, uwzględniać:

- zachęcanie do samodzielnego wysiłku, współpracy oraz pokonywania trudności,
- dostarczanie inspiracji do dalszych działań,
- zaspokajanie zainteresowań i potrzeb, wyzwalanie aspiracji.

Ocena mająca taki charakter będzie oceną włączającą – uwzględniającą wielowymiarowość i złożoność procesu kształcenia każdego ucznia, a przede wszystkim z problemami w uczeniu się (o różnym podłożu), podnoszącą efektywność i skuteczność procesu włączania uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w przestrzeń szkoły ogólnodostępnej.

Ocenianie włączające w szkole ogólnodostępnej

Ważnym elementem edukacji uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi jest ocenianie, którego procedura wynika z ustawodawstwa (por. Głodkowska 2010; Skibska 2011, 2012), jednak w placówkach włączających można ją rozpatrywać na kilku płaszczyznach (schemat 1). W odniesieniu do edukacji włączającej powinna stanowić spójną część systemu szkolnictwa ogólnodostępnego i specjalnego.

Schemat 1. Płaszczyzny rozumienia oceniania w placówkach włączających

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [Watkins 2007, s. 19–27].

W niektórych krajach (np. Austrii, Niemczech, Włoszech) obowiązują ujednoczone systemy oceniania, służące porównywaniu wyników uczniów oraz monitorowaniu standardów kształcenia. Istnieją również procedury oceniania specjalnych potrzeb edukacyjnych, służące ukierunkowaniu działań na właściwe i efektywne wsparcie dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Taka ocena ma na względzie dwa priorytetowe cele:

- diagnozę – rozpoznanie specjalnych potrzeb edukacyjnych;
- określenie mocnych i słabych stron ucznia, stanowiących fundament formułowania Indywidualnego Programu Edukacyjno-Terapeutycznego.

Posiadanie i ciągłe gromadzenie informacji na temat mocnych i słabych stron ucznia jest związane z prawidłowym organizowaniem edukacji oraz procesu terapeutycznego, z uwzględnieniem zaangażowania wielospecjalistycznego zespołu wspierającego jego rozwój.

Stosowanie w placówkach włączających oceniania bieżącego jest bezpośrednio związane z realizacją programu nauczania (Lechta 2010). Powinno być również skoncentrowane na informacjach niezbędnych nauczycielowi dla dalszego planowania procesu kształcenia oraz doboru optymalnych form i metod pracy, służących opanowaniu zamierzonych celów. Natomiast ocenianie ukierunkowane na porównywanie osiągnięć uczniów służy zestawieniu obecnych osiągnięć z osiągnięciami wcześniejszymi i udzieleniu odpowiedzi na pytanie – czy dziecko czyni postępy oraz jakie one są w odniesieniu do grupy rówieśniczej. „Porównanie informacji na temat wyników uzyskanych przez grupę uczniów pozwala z jednej strony zobaczyć postęp, jakiego dokonali poszczególni uczniowie, z drugiej zaś może zostać użyte w szerszym procesie ewaluacji” (Watkins 2007, s. 25). Ten rodzaj oceniania umożliwia również podejmowanie decyzji na temat kształtu i przebiegu dalszej edukacji ucznia, ustalenie osiągnięć i trudności w zakresie celów programowych oraz modyfikację skal ocen, aby odpowiadały one potrzebom i możliwościom uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Kolejne ujęcie oceniania odnosi się do monitorowania ogólnych standardów edukacyjnych i wynikających z nich wyników nauczania, niezależnie od ich indywidualnych możliwości, co ma podnieść poziom odpowiedzialności szkół za skuteczność działań edukacyjnych, przez poddanie osiągnięć uczniów monitorowaniu na poziomie egzaminów końcowych lub zewnętrznych. Takie postępowanie pozwala ocenić, na ile uczeń opanował obowiązujące standardy nauczania.

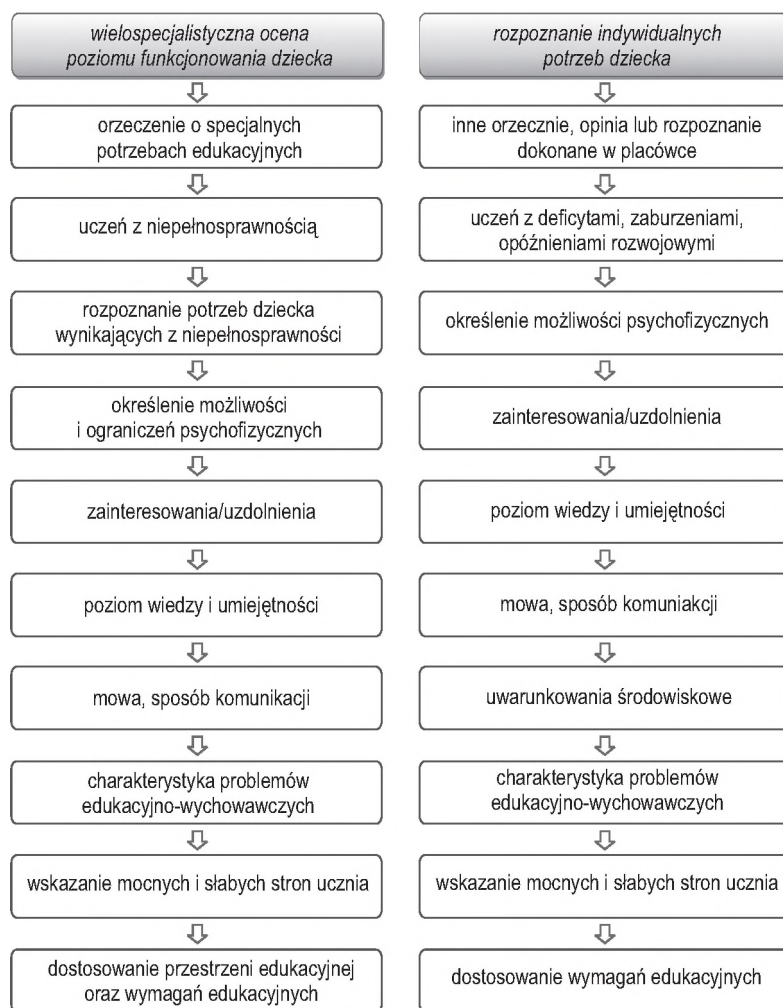
Podsumowując powyższe, należy zaznaczyć, że procedura oceniania w przypadku kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – zawsze i na każdym poziomie edukacji – powinna być uzupełniona oceną opisową, zawierającą informacje o przebiegu edukacji ucznia, w tym o zakresie opanowanej wiedzy i nabytych umiejętności, a także pojawiających się trudnościach, bowiem tylko taka forma oceny pozwoli na podejmowanie mądrych i wiążących decyzji

odnoszących się do przyszłości edukacyjnej dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Szczególne miejsce w procesie nauczania – uczenia się ma wstępne rozpoznanie specjalnych potrzeb edukacyjnych, którego nadrzędnym celem jest określenie możliwości psychofizycznych dziecka oraz jego potrzeb rozwojowych (Jarosz 2006; Oleńczuk-Pawlak 2006). „Oznacza to w istocie porzucenie medycznego modelu diagnozy SPE, który koncentruje się na brakach, na rzecz modelu edukacyjnego, opartego na potrzebach procesu nauczania, w którym na „zwykłym” nauczycielu w ogólnodostępnej klasie spoczywa większa odpowiedzialność za wstępne, a następnie bieżące ocenianie ucznia” (Watkins 2007, s. 36). Wstępną ocenę specjalnych potrzeb edukacyjnych powinny przeprowadzać osoby bezpośrednio pracujące z dzieckiem – nauczyciele, jego rodzice/prawni opiekunowie oraz specjaliści. Nauczyciel powinien być spostrzegany i traktowany jako ekspert w dziedzinie edukacji, rodzice jako eksperci z doświadczeniem praktycznym, a uczniowie to najważniejsi partnerzy w procesie oceniania potrzeb edukacyjnych. Wszyscy na każdym etapie oceniania mają wносить informacje (Watkins 2007), będące fundamentem podejmowanych wszelkich działań edukacyjno-terapeutyczno-wychowawczych.

W większości krajów odchodzi się od diagnozy na rzecz dostarczenia wskazówek mających znaczenie w procesie nauczania. W Polsce jest to proces dwutorowy (schemat 2) uwarunkowany rozpoznaniem – wielospecjalistyczną oceną poziomu funkcjonowania dziecka lub rozpoznaniem indywidualnych potrzeb ucznia. Dwutorowość, o której tu mowa, uwarunkowana jest wydanym przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną dokumentem, który niejako narzuca na placówkę określony sposób postępowania, mający na celu proceduralność działań zmierzających do dookreślenia mocnych stron dziecka, z uwzględnieniem jego zainteresowań oraz możliwości rozwojowych, stanowiących fundament podejmowanych działań edukacyjnych.

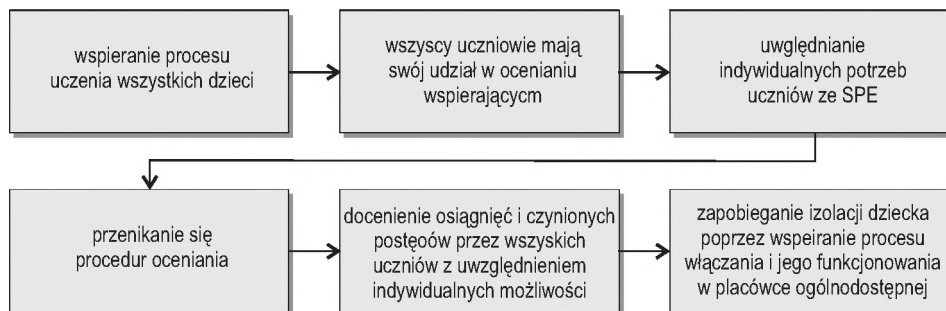
Ocenianie włączające to sposób oceniania stosowany w placówkach ogólnodostępnych, którego priorytetem jest ukierunkowanie na możliwie najlepsze wspomaganie procesu uczenia się wszystkich uczniów. Nadrzędnym celem tego rodzaju oceniania jest dostosowanie wszystkich stosowanych procedur wspieraniu i wzmacnianiu skuteczności procesu włączania oraz przyczyniania się do uczestnictwa w edukacji ogólnodostępnej wszystkich dzieci zagrożonych wykluczeniem (Watkins 2007, s. 52). Jednak, aby ten rodzaj oceniania mógł być realizowany w placówce ogólnodostępnej, konieczne jest spełnienie określonych warunków, wśród których szczególne miejsce zajmują: zasady i cele oceniania włączającego oraz metody wykorzystywane w ocenianiu włączającym.

Schemat 2. Drogi rozpoznawania mocnych stron dziecka

Źródło: Opracowanie własne.

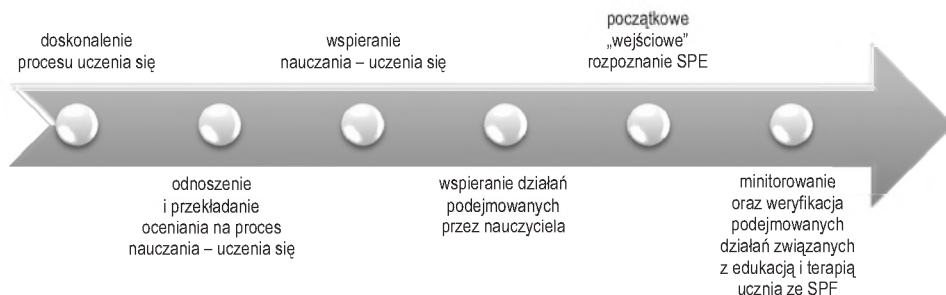
Jedną z ważniejszych zasad (schemat 3) oceniania włączającego jest wspieranie uczenia się wszystkich uczniów, którzy mają także być pełnoprawnymi uczestnikami procesu oceniania. Wśród wymienionych zasad na podkreślenie zasługuje również uznanie indywidualnych potrzeb dziecka oraz możliwości i umiejętności „wejściowych”, które warunkują dalsze osiągnięcia i decydują o indywidualnym rozwoju. Posiadanie takiej świadomości przez grupę, ale także dziecko pozwala na dokonywanie płynnego i niezakłóconego oceniania oraz nie porównywania indywidualnych osiągnięć poszczególnych uczniów między sobą, co z kolei wpływa na unikanie negatywnej rywalizacji.

Schemat 3. Zasady wykorzystywane w oceniu włączającym

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [Watkins (red.) 2007, s. 52].

Z powyższego ujęcia wypływają cele oceniania włączającego (schemat 4) – doskonalenie i wspieranie procesu uczenia się – nauczania, a tym samym mobilizowanie dziecka do pracy oraz pokonywania różnorodnych trudności. Natomiast w odniesieniu do nauczyciela należy podkreślić umożliwianie mu wglądu w efekty podejmowanych działań edukacyjno-terapeutycznych, a tym samym ich modyfikację. A co za tym idzie, „ocenianie włączające może składać się z szeregu procedur, które służą także innym celom, poza wymaganiem procesu nauczania – uczenia się; cele te mogą być związane z ocenianiem sumującym, wstępnym rozpoznaniem SPE, lub monitorowaniem standardów edukacyjnych; wszystkie powinny przekładać się na proces uczenia się, muszą też być dopasowane do zadania, czyli należy je stosować jedynie do celów, do jakich zostały stworzone” (Watkins 2007, s. 53).

Schemat 4. Cele oceniania włączającego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [Watkins (red.) 2007, s. 52–53].

W pracy osób zaangażowanych i uczestniczących w oceniu włączającym powinny zostać wykorzystane metody gromadzenia informacji na temat różnych

płaszczyzn oceniania (schemat 5). W całym zestawie metod do najistotniejszych należą te, które odnoszą się bezpośrednio do dziecka. Możemy je zaliczyć do pierwszej grupy metod dokumentujących osiągnięcia i postępy czynione przez dziecko w zakresie edukacji, wychowania i terapii, ale jednocześnie wskazujące braki oraz przestrzenie i działania, które wymagają korekty i wspomagania. W drugiej znalazły się metody służące pozyskiwaniu informacji na temat procesu kształcenia i uczenia się; ostatnia grupa metod to te, które umożliwiają poznanie czynników środowiskowych warunkujących procesy związane z kształceniem i wychowaniem ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym mających znaczenie w procesie włączania.

Schemat 5. Metody oceniania włączającego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [Watkins (red.) 2007, s. 53].

Charakterystyczną cechą wszystkich metod jest gromadzenie informacji o procesie kształcenia dziecka oraz „wartości dodanej” postępów w nauce i jego rozwoju, a także ich osadzenie w kontekście środowiskowych uwarunkowań decydujących o przebiegu uczenia się (Watkins 2007).

Przedstawione powyżej zasady, cele i metody oceniania włączającego ukazują złożoność procedur i działań związanych z takim sposobem oceniania i wynikających z tego trudności, które musi pokonywać placówka oraz osoby pracujące z dzieckiem. Jednak szukając rozwiązań – nabywamy doświadczenia i doceniamy to co osiągnęliśmy, ponieważ to co wymaga wysiłku i to czego się obawiamy, ma największą – szczególną wartość, wynikającą z podmiotowego traktowania każdego dziecka.

Ocena włączająca a motywowanie uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi

Zdolność angażowania się dziecka w podejmowane lub wykonywane działanie w znacznej mierze jest uwarunkowane poziomem pobudzenia emocjonalnego, określanego jako „chwilowy stan organizmu, charakteryzujący się energetyzacją somatyczną i zmianami świadomości”, powodujący zwiększenie aktywności mózgu, sprzyjające sprawniejszemu przetwarzaniu informacji (Łukaszewski, Doliński 2000, s. 441–442). Wszystko bierze się z głowy, ponieważ nasze poznanie wynika z mechanizmów motywacyjnych opartych na ciekawości poznawczej, oczekiwaniach i aspiracjach (Łukaszewski, Doliński 2000).

Wśród szczególnych czynników motywujących dziecko do poznania i aktywności własnej jest ciekawość stanowiąca motywator wiedzy, wynikający z jej zaspokojenia. Oznacza to, że „ciekawość i uruchamiane przez nią dążenia nierzadko bywają silniejszym motywem działania niż inne, zdawałoby się, bardziej podstawowe potrzeby” (Łukaszewski, Doliński 2000, s. 446). Szczególnie ważnym okazuje się więc uwzględnianie w ocenianiu włączającym pobudzania dziecka i podtrzymywanie zaangażowania w podejmowanie wysiłku w zdobywanie wiedzy i umiejętności. W związku z tym nauczyciel, stosując ocenianie włączające, powinien pamiętać o poniższych zasadach:

- oceniam ucznia – uwzględniam diagnozę jego indywidualnych możliwości;
- oceniam ucznia – uwzględniam jego mocne strony;
- oceniam ucznia – informuję go o tym, co już umie a nad czym musi jeszcze popracować;
- oceniam ucznia – uwzględniam jego zaangażowanie, samodzielność oraz włożony wysiłek;
- oceniam ucznia – motywuję go do dalszej pracy;
- oceniam ucznia – rozbudzam jego intelektualną ciekawość;
- oceniam ucznia – wskazuję drogi nabywania wiedzy i umiejętności;
- oceniam ucznia – podnoszę jego poczucie wartości;
- oceniam ucznia – traktuję go jako podmiot procesu nauczania i uczenia się;
- oceniam ucznia – uwzględniam jego rozwój oraz pełnienie przyszłych ról społecznych.

Ocenianie włączające to podążanie za dzieckiem ze specjalnymi, indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi – uwzględniające jego potrzeby, ustawiczny rozwój oraz zmiany wynikające z jego funkcjonowania w różnych zakresach edukacyjno-wychowawczych i terapeutycznych. Dlatego „jeśli nie pojawią się dodatkowe okoliczności utrudniające rozwój, zmiany powinny zmierzać ku coraz wyższym wymaganiom, coraz większej samodzielności ucznia” (Chrzanowska 2010,

s. 33). Bowiem tylko wtedy ocenianie włączające będzie wartością, gdy dla ucznia stanie się swoistym rodzajem wzmocnienia – nagrodą za wysiłek i podejmowane działania ukierunkowane na rozwój. Taki rodzaj oceniania – rozumiany jako pozytywny komunikat – informacja o poziomie wykonania zadania, będzie korzystnie wpływać na motywację wewnętrzną dziecka do podejmowania dalszych wysiłków oraz pokonywania trudności. Zatem „wysoka motywacja osiągnięć ma (...) korzenie emocjonalne, ponieważ dzieci uczą się kojarzyć osiągnięcia z emocjami pozytywnymi. Można również dostrzec tutaj korzenie poznawcze, kiedy dzieci ucząc się przypisywać sukces własnym zdolnościom i wysiłkom, mają wobec siebie coraz większe oczekiwania” (Myers 2003, s. 471). Oceniając rozbudzamy samodzielność, zainteresowania, emocjonalność, wskazujemy drogi dochodzenia do wiedzy i umiejętności, drogi poznania i doświadczania, ponieważ takie podejście do oceny pozwoli dziecku angażować się w to co robi i podejmować wysiłek pokonywania trudności oraz zdobywania kolejnych szczebli edukacji.

Konkluzja

Ocenianie włączające to szereg działań mających na uwadze każdego ucznia i służące wspieraniu jego rozwoju oraz uczenia się we własnym tempie. Stanowi jeden z ważniejszych celów edukacji włączającej, jednak aby mogło zaistnieć w rzeczywistości szkoły ogólnodostępnej, musi zostać wpisane w system edukacji oraz politykę Ministerstwa Edukacji Narodowej, co znajdzie odzwierciedlenie w działaniach prowadzonych przez szkołę, w której uczą się dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz pracujących w niej nauczycieli. Najważniejsze jednak jest zrozumienie problematyki i znaczenia oceniania włączającego, a przede wszystkim pokonywania granic, które są w nas.

Stosowanie tego rodzaju oceniania w praktyce szkolnej przyczyni się do modyfikowania działań, prawidłowego planowania kształcenia, dostosowywania przestrzeni oraz wymagań edukacyjnych do indywidualnych możliwości dziecka. Korzystanie z oceniania włączającego pozwoli w procesie dydaktyczno-wychowawczym uwzględniać mocne strony i potrzeby ucznia oraz szanować jego indywidualność, informować dziecko o jego postępach, stopniu samodzielności i zaangażowaniu, wskazywać drogi pokonywania trudności oraz dążenia do celu. Będzie stanowić swoisty rodzaj pomocy każdemu dziecku, by mogło robić zwykłe rzeczy i osiągać cele tak jak jego rówieśnicy, a porażki traktować jako element drogi do osiągnięcia sukcesu.

Bibliografia

- Chrzanowka I. (2010), *Problemy edukacji dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością. Regionalna specyfika czy ogólnopolska tendencja*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków
- Deklaracja z Salamanki oraz wytyczne dla działań w zakresie specjalnych potrzeb edukacyjnych, Salamanka 1994, UNESCO
- Głodkowska J. (2010), *Model kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – różnice nie mogą dzielić*, [w:] *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, Materiały szkoleniowe część 1, MEN, Warszawa
- Inclusive Education and Effective Classroom Practices (2003), European Agency for Development in Special Needs Education
- Jarosz E. (2006), *Diagnoza psychopedagogiczna – ogólne założenia teoretyczne*, [w:] E. Jarosz, E. Wysocka, *Diagnoza psychopedagogiczna podstawowe problemy i rozwiązania*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa
- Lechta V. (2010), *Pedagogika inkluzyjna*, [w:] *Pedagogika. Subdyscypliny i dziedziny wiedzy o edukacji*, red. B. Śliwowski, GWP, Gdańsk
- Łukaszewski W., Doliński D. (2000), *Mechanizmy leżące u podstaw motywacji*, [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki*, t. 2 – *Psychologia ogólna*, red. J. Strelau, GWP, Gdańsk
- Myers D.G. (2003), *Psychologia*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań
- Oleńczak-Pawlak T. (2006), *Podstawy procesu diagnostycznego dziecka o specjalnych potrzebach edukacyjnych*, [w:] *Diagnoza i rewalidacja indywidualizacja dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, red. M. Klaczak, P. Majewicz, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków
- Special Needs Education In Europe (2007), European Agency for Development in Special Needs Education
- Skibska J. (2011), *Dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE) w przedszkolu i szkole – zmiany systemowe*, [w:] *Dziecko – uczeń a wczesna edukacja*, red. I. Adamek, Z. Zbróg, Wydawnictwo Libron, Kraków
- Skibska J. (2012), *Model kształcenia dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE) w placówkach oświatowych ogólnodostępnych*, [w:] *Edukacja jutra. Uczeń i nauczyciel jako główne podmioty edukacji jutra*, red. K. Denek, A. Kamińska, W. Łuszczuk, P. Oleśniewicz, Oficyna Wydawnicza Humanitas, Sosnowiec
- Watkins A. (red.) (2007), *Assessment in Inclusive Setting: Key Issues for Policy and Practice. (System oceniania w placówkach włączających. Kluczowe zagadnienia w polityce i praktyce oświatowej)*, Denmark: European Agency for Development in Special Needs Education, Odense